

Kirjanikult kirjastajale

August Gailiti kirjad Andres Laurile²²

II

Piret Noorhani

Örebro 6, Ormesta
20. I 1951

Armas Laur,

täna Sind südamlikult kinnise ümbriku eest, mis sisaldas nagu raha nii ka avansi kustutamist. Oli muidugi kahju, et polnud kohal ei Sind ennast ega Su armast perekonda. Sest kuigi ma keeldusin ka Stockholmi juubeldamisest, kujunes see Örebros otse ainulaadseks. Örebro loss, ajalooline saal, lätlaste, leedulaste esinemine, tohutult roose – see kõik oli nii ootamata ja üllatav. Tol õhtul välgatas mõte: kahju, et pole kohal ka kirjastajat ja tema armastusväärset perekonda!

Väga tugevasti aitas kaasa ka New York Visnapuuga eesotsas. Sealt tulid dollarid, auadressid, kohvi ja soe süda, mis mind tugevasti aitas üle madalseisu. Lõi uue hoo sisse tööks ja tegevuseks. Ning ma tajusin, et põgenikkond suhtub imetlusväärse hellusega meie loojasse – nad tasandavad kõik meie vastuolud ja neilt oodetakse tähiseid.

Ka kirjandus peab andma suurteoseid, väarikaid rahvale, seepärast peamegi kõik tegema, et iga looja saaks anda oma parima.

Sulle ja Su perekonnale minult ja mu Elvilt²³ ning Aililt kõige parimat uuel aastal soovides

A. Gailit.

Örebro 6, Ormesta. Sweden
28. III 1951

Armas Laur,

mul on väga hea meel, et oled nii tugevasti Kanadas jalad alla saanud – ostnud maja, ehitanud trükikoja, saad ingliskeelseid kooliraamatuid kirjastada ja teenid sellega rohkem kui eesti kirjanduse kirjastamisega, see kõik on hea ja kaunis.

Kahjuks pole aga kirjaniku enese põli mitte nii kuldseid teid kulgenud. Kohutav elukalliduse tõus Rootsis ja ebakindel seisukord vähendab rohkesti seda rõõmu, mida kuuleme oma kirjastajast.

²² Publitseerija Piret Noorhani. Vt. Tuna 2007, nr. 1, lk. 116–126.

²³ A. Gailiti abikaasa Elvi Gailit (Vaher-Nander), näitlejanna (1898–1981).

Kuna Sa nüüd ei salga enam raamatute tiraaži ja märgid seda lepingus, siis peaksime ka oma ärilised kalkulatsioonid viima pisut normaalsemale tasemele. Eestis oli keskmiseks tiraažiks kaks tuhat ja autori honoraariks 20%. Raamat püsis turul ligikaudu 4,5 aastat enne kui kulud-tulud laekusid. Siin on tiraaž viis tuhat ja laekumine toimub ilma mingi riisikota kuu jooksul, seepärast oleks autori loomulik honoraar olnud 25% kaanehinnast (ka kõite kaanehind kaasa arvatud). Peale selle – kuna mu kordustrükiid pole sugugi halvemini läinud kui esmastrükiid, oleks ka nende autoritasu samasugune.

On Sul tahtmine meie ärilisi vahekordi normaliseerida, võid saata mulle uusi lepinguid. Kuid ära võta sinna sisse pidurdavaid ja ettemääravaid punkte ei edaspidiste tööde suhtes ega ka oma õigusest tööd kirjastada kahe aasta jooksul. Viimase romaaniga oligi mul häda, kui kõigile palvetele hoolimata lükkasid selle ilmutamise 9. kuuks edasi – nii ei saanud mu lugejaskond mu juubeliks uue raamatuga tutvuneda. Nojah – juubelist ei taha ma üldse rääkida, kuna kõik mu lootused “Ortole” luhtusid täielikult. Aga võib-olla oligi see nõnda parem, kuna minulgi on praegu hulga vabamad käed.

Ole siis nõnda hea ja vasta mu kirjale üsna varsti, sest tahan oma uue romaani üsna kohe mehele panna.

Südamlikult tervitades Sind ja armast peret

August Gailit

Örebro 6, Ormesta. Sweden

9. V 1951

Armas Laur,

täites Su soovi, saadan tänase postiga Sulle eksemplaari oma romaanist lätikeelses tõlkes.²⁴ Saade läheb hariliku postiga, sest lennupostiga tuleks saatmine väga kallis.

Ma ei saanud vastata Su eelmisele kirjale, sest too oli nii toorelt ja haavavalt sõnastatud, et kiri kõlbaks pigemini kirjandusloo muuseumisse kui mulle lugemiseks ja vastamiseks.

Üldse, nagu seda juba mitu korda olen rääkinud, on kirjalikult võimata Sinuga asju ajada. Ka Sinu viimase aja tegumoest on raske aru saada. Lased näit. oma nõukogu liikmel Adsonil korduvalt kirjutada, nagu elaksin ma tänu “Ortole”. Võta arved kokku, kas tuleb 100 krooni kuus, mida honoraari näol “Ortole” olen saanud? Või pean ma ise avalikkuse poole pöörduma ja täpsed arved tooma, kui palju oma raamatutest on saanud autor ja kui palju kirjastaja? Seda oleks lihtne teha. Kuid arvatavasti ei lähe ma nii kaugele – aga hoiata siiski oma nõukogu liiget.

“Ekke Moori” kirjastamise vastu pole mul midagi, kui pakud õiglast honoraari – 20% kaanehinnast viie tuhande trüki juures. Kui Läti Kirjanike Kooperatiiv²⁵ võib seda maksta (autorile 10% ja tõlkijale 10), mille juures tiraaž pole suurem ja ka kaanehind on umbes võrdne, miks ei saaks seda teha “Orto”? Aga ma ei taha laskuda vaelusse, räägin vaid oma tingimustest ja Sul on loomulikult õigus neid vastu võtta või tagasi lükata.

²⁴ Romaani “Üle rahutu vee” tõlge, vt. viide 17.

²⁵ Kirjastus Latviešu Rakstnieku, Žurnalistu un Grāmatupniecības Darbinieku Kopa tegutses Saksamaal, Esslingenis.

Ega ma seda pahaks pane kui need tingimused osutuvad Sulle vastuvõtmatuks, sest “Orto” kui äriiline ettevõtte võib ka minu kirjastamisest loobuda või, nagu Sina eelmises kirjas kirjutad, et ma kirjutavat vaid ühe romaani viie aasta jooksul ja “Orto” lugejad ei pane tähelegi, kas Gailit figureerib autorite keskel või mitte.

Kuidas tunned end Kanadas? Kahju, et Sa pole midagi oma isiklikust elust ja muljetest kirjutanud. Kanadasse on rohkesti eestlasi siirdunud, kuid nad pole suutnud seal luua ühtki elujõulisemat organisatsiooni. Ameerikas käib hoopis vilkam tegevus.

Tervitus Sulle ja armsale prouale ning Viiale.

A. Gailit

Kas ei jäänud Sul Göteborgi maha mõni poogen plotskipaberit? Siit saab vaid kauplustest prantsuse oma, see on väga kallis ja pealegi liimistatud äärtega.

Örebro 6, Ormesta. Sweden

1. VII 1951

Armas Laur,

täna Sind südamest suitsupaberi eest, kuid seda oli nii palju, et mina oma elu kestes küll sellest jagu ei saa. Kuid ta kõlbab oivaliselt ka lennuposti kirjadeks, nagu näed.

Sinu ajakirjaga on lugu halb.²⁶ Kuidagi ei soovita Sulle võtta “Loomingu” nime, sest see on Kirjanike Liidu tuntud organ ja kui nüüd eraettevõtte hakkab seda tarvitama, võib tekkida ägedaid proteste. Teiseks, Kangrol juba on üsna tõhus ajakiri²⁷ ja poleks mõtet teist lisaks asutada. Mõtles järele – juba kaastöö küsimus pole minu arvates Sulle kuidagi lahendatav. Või olgu siis, et väga kesise sisu ja nimetute autoritega.

Ega mul omalt poolt pole “Ekke Moori” kohta enam midagi juurde lisada. Kirjastaja pakub honorari, mis tema arvates on võimalik maksta ja autor küsib seda, mida ta peab õiglaseks. Kui nad kokku ei saa leppida, jääb asi kahjuks tegemata. Lisan vaid juurde, et Läti Kirjanike Kooperatiiv mitte üksi ei luba, vaid ka maksab üsna ausalt. “Üle rahutu vee”²⁸ esimene trükk müüdi kuu jooksul läbi ja maikuul ilmus teine trükk, küll juba pisut kallima hinnaga, sest Saksamaal on paberihinnad tõusnud kohutavalt. Korralikele honoraridele vaatamata, läheb nende äri hästi ja tahavad juba jõuluks ka “Nipernaadi” kordustrüki kirjastada.²⁹ Kui leiavad sobiva kunstniku, siis väga rikkalikult illustreeritult, umbes nagu soomlased “Seitse venda”. Muidugi, peab leiduma vastava võimetega kunstnik. Meilgi puudub praegu vastav mees, või olgu siis – Haamer.

Inimesed siit siirduvad massiliselt ülemere maadesse. Sõjaohtu pole veel kusagil näha, aga rännuhimu on suur. Oma kohtades kinni istuvad vaid kirjanikud – pisemagi väljavaadeteta, kui kunagi rahatud ja takka lükatavad närud.

Kuid seekordne Sinu kiri meeldis mulle – vist esimene siiras ja ilus inimlik kiri, kuigi asjatult

²⁶ Ajakiri Kodukolle ilmus Orto väljaandena 1951–1954.

²⁷ Tulimuld alustas ilmumist 1950.

²⁸ Vt. viide 17.

²⁹ “Toms Nipernadijs” ilmus 1953 New Yorgis kirjastuselt Gramatu Draugs, 1951. aasta väljaande kohta andmed puuduvad.

rõhutatud pessimismiga. Kuid see viimane võis tingitud olla küll rohkem isiklikest olukordadest kui majanduslikest põhjustest.

Tervitame südamest teid kõiki – on nii mõnigi ilus päev koos mööda saadetud, eriti me tutvuse esimeses järgus. Kui jõukamaks läksid, muutusid pahuramaks. Raha rikub eestlase iseloomu – kahjuks!

Tervitan
Ge

Örebro 6, Ormesta gård. Sweden
28. VII 1951

Armas Laur,

Sa oskad küll vahel kirjutada väga eriskummalisi kirju, kuid Su viimast kirja ma lihtsalt ei usu. Pean seda olematuks. Sest ma ei suuda kuidagi mõista, et veel enne, kui Sinu ja “Orto” kohta pole tulnud meie poolt ühtki süüdistust ega kallaletungi, hakkad Sa juba ähvardama ja laskud kõige madalamale: ähvardad salakaebustega ametivõimudele! Ütleme siis, et Sa pole nii kirjutanud ja ärme enam sellest räägime.

Mis puutub üldse kirjastamise, siis see nagu iga äri on lubatav ettevõtte igale karistamata kodanikule. Seda enam peaks see otse vajalik olema kirjanikule enesele kui produtsendile. Kui ma valmis saan mõne romaaniga, miks ei võiks ma seda ise turustada? Kui ma leian, et ma sellega saan omale luua paremaid töövõimalusi ja et ära langevad kirjastaja vahelkasud? Miks ei kujuta Sa korra end kirjaniku seisukorras olevana? Iga inimene püüab ometi omast tööst saada äraelamise võimalusi, nii ka kirjanik. Selles pole midagi paha ja seepärast pole mingit alust talle kallale tungida.

Monopolisti seisukoht on Sind väga ära hellitanud ja Sa leiad kohe sealt omale isikliku vaenlase, kus tekkib mõni eraalgatus. Ole rõõmus, et seda teevad autorid ise – kui teeks seda mõni suure kapitaliga ärimees, oleks pahem.

Ja üle kõige – ma ei salli tüli, alatust, kaebusi ja kõike sellist, mis ei ole eesti inimese vääri-line. Soovin Sulle ja Su armsale perele kõige paremat,

A. Gailit

Örebro 6, Ormesta gård. Sweden
15. IX 1951

Armas Laur,

ole südamest tänatud telegrammi eest: oli tõesti mõni üsna põnev päev ootamisega, et nüüd järgneb väga üllatav kiri! Kuid pettumus oli suur – nagu juba varemalt Sulle mitmel korral olen tähendanud: kirjade kirjutamises pole Sa meister! Kordub ikka üks ja sama võte: kõige esiteks rängad ähvardused, siis meelitused ja kui need ei aita, võib oodata sõimu.

Kas tohib Su oma kirja tsiteerida: “Momendil on olnud raamatute tehnilise ilmumisvõimaluse kindlustamise suuri väljaminekuid. Siia kuulub kindlas maas oma trükikoja ehitamine ja

kindlasti on ka see midagi autorite huvides.” Tähendab, autorid pidid kogu need aastad ööride eest pingutama, et nende kirjastaja võiks omale trükikoda ehitada? Eestis polnud ühelgi kirjastajal oma trükikoda, ei “Noor-Eestil”, ei Kultuurkoondisel, ei Kirjanike Liidul ega ka “Loodusel” (Matieseni ja Laakmani trükikoda kuulus isiklikult Männikule³⁰ + tema naisele ja Vesikile³¹), miks peaks see siin paguluses ilmtingimata kirjanikele tähtis olema? Autori seisukohalt on ainutähtis, et eesti kirjanik eksiilis oleks loomisvõimeline, et me kirjandusel oleksid arenemisvõimalused ja et tekiks tugev järelekasv, aga kas raamatuid trükitakse Vadstenas (60%-lise hinnaalandusega), New Yorgis või Torontos kirjastaja oma trükikojas, sel pole ei autori ega ka eesti kirjanduse seisukohalt vähematki tähtsust. Sellega oled Sa vaid tahtmata kinnitanud, et autorite honorarid olid seepärast nii minimaalsed, et Sul oli tarvis saada oma trükikoda juurde!

Edasi ütled Sa, et vaatad uue kirjastuse loomisele kui lõhkumisele.³² Sina olid oma viimases kirjas pisut avameelsem harilikust, luba ka mulle seda lõbu. Ja just seepärast, et kinnitada, et kui üldse keegi praegu on lõhkumise peal väljas, siis just Sina! Mille muuga küll eesti kirjanik oskaks seda seletada, et kavatsed turgu hakata täitma tõlgetega, pealegi sellistega, kust ei nõuta mingit tasu või nõutakse minimaalset tasu, nagu ise kirjutad. Kuidas võib eesti kirjanik eksiilis võistleva hakata maailmakuulsustega, kui viimased ei tahagi oma raamatute eest tasu? Või on meie turg nii suur, et suudaksime oma kirjanduse kõrval harrastama hakata ka võõraid? Eesti kirjanikul ei jää sel juhul küll midagi muud üle kui pöörduda oma kaaspõgenike poole palvega toetada teda võitluses “Orto” vastu. Mõni aasta tagasi pöördusid Taani kirjanikud maailma kirjanike poole protestiga, et nad lasevad oma raamatuid Taanis tõlkida väikese tasu eest ja sellega võistlevad Taani kirjanikud surnuks. Pöördumisel oli väga suur vastukaja ja sellest saadik ükski kuulsus ei tüki honorari nõudmata Taani. Kas peame ka meie seda sama tegema?

Siis ütled Sa, et annad avalikkusele teada kui palju “Orto” on autoritele maksnud. Tee seda, ma koguni palun Sind seda teha – nähku ka meie pagulaskond missuguste hindadega on pidanud kirjanikud oma töid ära andma. Kuid lisa ühtlasi ka raamatute tiraažid – trükkimise ja ekspedeerimise kulused võime omalt poolt anda, kui Sa sellega nõustud.

Siis kirjutad Sa: “Selle tööplaani raames olen seega päri Sinu poolt nõutud “Ekke Moo-ri” kordustruki honorariga, Kr. 3000.” Mina nõudsin ometi 20% kaane hinnast viie tuhande trüki juures! Ja ütlesin üsna selgesti, et kui kaup ei sobi, jääb tehing tegemata ja ega me sellepärast tülli pruugi minna.³³ Ei, tõesti mitte, mul pole ei “Orto” ega Sinu vastu mingit isiklikku viha!

Aili leeripäeval ütlesid Sa kogu laudkonna kuuldes: “Iga mats võib kirjanik olla, kirjastajal peab aga olema suurem intelligents ja talent!” Miks Sa siis nüüd ärritud, kui matsid püüavad ülespoole ja tahavad kah intelligentideks saada?

Lõpuks tänan Sind uue kirjastuse nimel, mida küll veel olemas pole, et Sa oma informatsioonilehes teed talle juba reklaami. Nii mõnelgi kusagil maa kolgas viibijal võib tõesti kahe silma vahele jääda, et tekkib uus kirjastus. Nüüd oled Sa neidki uudishimuliseks teinud.

Loodan, et kõigile lahkuminekuile vaatamata oskame säilitada siirast sõprust ja vastastikku lugupidamist. Sa käsitad kirjandust dollari ja krooni seisukohalt, mina aga loomingu ja kirjanduse tõusu seisukohalt. Ja selles ei suuda me nähtavasti kokku leppida. Kuid ega see isiklike vahekordi tohi rikkuda.

Südamlikke tervitusi meilt kolmelt teile kolmele!

A. Gailit

³⁰ Hans Männik (1893–1941).

³¹ Johannes Voldemar Veski (1873–1968).

³² Uus loodav kirjastus oli mõistagi Eesti Kirjanike Kooperatiiv.

³³ “Ekke Moo-ri” kordustrukki jäigi Orto poolt kirjastamata. See ilmus 1960 EKK väljaandena.

Örebro 6, Ormesta gård. Sweden
3. I 1952.

Armas Laur,

soovin Sulle ja eriti Su armsale perekonnale õnnelikku uut aastat! Vabanda mind, et Sinu kirjale kohe ei vastanud, sest Sina viisid me kirjavahetuse üle ajalehtede kuulutusväljale³⁴ ja see võttis võimaluse mulle olla siiras ja sõbralik. Sinu rünnakud olid nii järsud ja ebaviisakad, et ma ei saanud Sulle isiklikke kirje läkitada.

Nüüd olen aga sunnitud seda tegema, sest Sa oled sihilikult mind majanduslikult ruineerinud. Sa tead väga hästi, et mul oli Soomest saada kahe raamatu eest honorar. Et soomlastel oli võimatu rahaülekanne, tasusid nad mulle honorari sellega, et lubasid trükkida kaks tuhat eksemplaari "Leegitsevast südamest" rootsi keeles. Sa pidid muretsema Rootsi firma, kes oma nimel seda levitaks ja pidid selle eest saama 50%. Sa aga andsid Rootsis raamatu välja "Orto" firma all.³⁵ Ma ei protesteerinud, sest paar tuhat siin levitada oli lihtne. Sina aga hakkasid väljaannet müüma kroon tükk. Seda võisid Sa teha oma osaga, tähendab tuhande eksemplaariga. Teine tuhat kuulus aga minule. Seepärast pean ma kahjuks esinema Sinu vastu nõudmisega: anda minule kas tuhat eksemplaari rootsikeelset "Leegitsevat südant" või tasuta selle hind. Hind on 12 krooni, köide maksis c. üks kroon, maksnud oled mulle selle raamatu arvel 600 krooni, raamatukaupluste levitamise protsent on 50, kõrgelt arvestades tähendab: Sa võlgned mulle ümarguselt viis tuhat krooni või 1000 eksemplaari raamatust.

Olen muretsenud nagu Söderströmi,³⁶ nii ka Schöldi³⁷ ja tõlkijate tunnistused, mis tõendavad minu õigused kahele tuhandele eksemplarile, mis Rootsi saadeti. Kui asjale annan seadusliku käigu, tõuseb summa hulga suuremaks, seepärast loodan, et Sa asja ilma ametlikkuseta minuga ära õiendad. Veel kahjulikum oleks Sulle, kui kogu see küsimus läheks ajakirjandusse. Kuigi me oleme nüüd pisut võistlejad kirjastuse alal, kuid see pole Sulle tähelepanematu jäänud, et tänu minu hoolele, pole "Ortot" vähema kui piasajaga rünnatud. Seepärast palun Sind minu asja meie vahel ilma avalikkuseta ära õiendada ja anna selleks Sulle aega 1. veebruariks.

Isiklikult sooviksin edaspidigi endist head sõprust ja lugupidamist meie vahel, sest Sa võid uskuda minu poolehoidusse Sinule ja eriti Sinu perekonnale.

Tervitades,
August Gailit
Ärakiri kinnitatud!

³⁴ Tõenäoliselt peetakse silmas kahe kirjastuse teateid, mis ilmusid kõrvuti ajalehes Meie Elu 10. oktoobril 1951. Nii Orto kui ka EKK reklaamivad oma lähikuudel ilmuvaid raamatuid. Mõlemas nimekirjas mainitakse ka A. Gailiti romaani "Kas mäletad, mu arm". Dialogi peavad ka kirjastuse programmilised pöördumised. Orto kiidab oma ostjaskonda, kes on koondanud "oma väikesed võimalused igakuise raamatu ostmise näol nii tugevaks jõuks, et selle abil on juba 7 aastat võinud Eesti raamat järjekindlalt ilmuda". EKK rõhutab aga, et allakirjutanud eesti kirjanikud on otsustanud koonduda EKK ümber, "lubades oma käsikirju pakkuda esmajärjekorras oma enda kirjastusele. Kooperatiiv ei ole mingi suletud ring, vaid koondis, millega võivad liituda järjest uued eesti autorid ka edaspidi. Vankumatus usus eesti kirjanduse tulevikku pöörduvad eesti kirjanikud oma rahva poole ühise rinde moodustamiseks eesti loova vaimu nimel."

³⁵ "Brinnande hjärtan", soome keele vahendusel tõlkinud Eva Stenius (Orto, Vadstena, 1948).

³⁶ WSOY.

³⁷ Holger Schildts Förlags AB.

Örebro 6, Ormesta
23. IX 1952

Armas Laur,

Ma ei vastanud Su kirjadele ja meelitavatele ettepanekutele sel lihtsal põhjusel, et tahtsin ära oodata Sinu suhtumise muutust minu kohta.³⁸ Arvasin põhjendatult nõnda, et kui Laur kavatses mind uuesti kirjastama hakata, siis võtab ta hoopis teise ja viisakama tooni minu suhtes. Sest inimõistusele jääb arusaamatuks, et kirjastaja materdab sind kogu aja oma "Informatsioonilehes", "Kodukoldes", "Vabas Eestlases" ja mujal, et ta laseb oma agentidel ringi lärmata, et Eesti kirjandus pole üldse mitte lugemisväärne ja samal ajal pöördub materdava autori poole lahke näoga ja meelitavate ettepanekutega! Need kaks seisukohta olid nii mõistmatud, et ma tõesti ei osanud Su kirjadele midagi vastata.

Mul on tõsiselt kahju, et Sa oma kirjastuse Kanadasse viisid. Siin puutusid Sa kokku kirjanikega ja mõne teisegi haritlasega ja nad võisid üks ja teine kord Su tähelepanu juhtida, kuidas kirjastaja peab talitama ja kuidas ta ei tohi teha. Ega sellest ehk palju kasu polnud, kuid siin olles ei märganud ma sellist sinu rabelemist, kui praegu Kanadas. Sa oled osanud lihtsalt kõiki kirjanikke nii ära pahandada, et ma pole Sinust kuulnud enam ühtki head sõna. Mispärast? Kas Andres Lauri nimi poleks võinud minna paguluses me kirjanduslukku kui üks helgem ja kaunim nimi? Tõsi, Sa oleks ehk mõne dollari võrra vaesem olnud, kuid sel poleks erilist tähtsust olnud. Mis sünnib aga nüüd?

Ma ei taha teistest rääkida, võtan vaid ennast. Olen oma raamatutega aidanud Su kirjastust üles ehitada, aga tänutäheks olen selle eest saanud vaid söimu. Ikka rääkisid mulle, et trükid on väikesed, vaevalt paar tuhat, aga ise trükkisid ca 5 tuhat. Rootsi ja soomekeelse "Leegitsevaga" vedasid mind alt, mu soome honorarid läksid rappa. Mu "Üle rahutu vee" hoidsid 9 kuud kinni, enne kui see ilmus ja juubel läks kokkuleppe vastu, Sa lihtsalt salgasid maha oma lubaduse. Avaldasid mu kviitungi lehtedes ja mis kasu Sul sellest oli? Nüüd nõuab iga algaja Sinu käest suuri honorare, sest ega keegi taha väiksem olla kui Gailit.

Ja nüüd see viimane number tolle novellikoguga. Ähvardad "Ristisõitjaid" välja anda. Stiililiselt, keeleliselt ja peamiselt sisuliselt parandama[ta] kujul. Ei, sõber, Sa lähed tõesti liiga kaugele. Andsin selle asja advokaadi kätte, kes konsulteerides Rootsi advokaatidega sellest Sulle teatab juriidilisest küljest. Siin mina räägin aga puht isiklikult, kui nii palju kordi alt veetud autor, muidugi vaid siin, paguluses. Ma ei ähvarda millegagi, see polegi mu iseloomus, kuid võid kindel olla, et seekord tarvitan kõik seaduslikud võimalused. Oleks tõesti hull praegusel ajal leppida honorariga – tuhat krooni, kui kroonil pole ammu enam seda väärtust.

³⁸ Orto arhiivis on säilinud A. Lauri kirja koopia 1. juunist 1952, kust loeme:

"Lähema kahe aasta jooksul mina saaksin teha nii, et aastas annan välja kuus tõlget ja kuus eesti autorit, milledest kolm oleks juhuslikud ja peamiselt romaanivõistluse korras sissetulevad ehk siis kordustrükid ja teised kolm nende meeste omad, kes honoraarist elatuksid. Nimeliselt Sina, Mälk ja Ristikivi. Kooperatiiv võiks seal kõrval jääda siis eksisteerima kui Noorkirjanike Kooperatiiv nii nagu Soomeski see on olemas.

Selles raamis oleks siis minul Sinule sarnane ettepanek, et Sinu järgmist romaani trükitaks 5000 ex. Millest 4000 ex. müügi garanteerin kolme kuu jooksul pärast ilmumist ja sama aja sees saaksid honoraari samutigi 20% müügihinnast kuid vastavalt müügil iga poole aasta tagant kahe aasta jooksul.

Raamat võiks ilmuda kas novembris või dets[embris] s. a. "Ekke Moori" kordustrüki puhul oleks samad tingimused, väljaarvatud, et üld trükiarv oleks 4500 ex. Kuid kordustrüki ilmumine ja tingimused on seotud uudiskäsikirja saamisega.

Arvan, et need tingimused Sind rõõmustavad, tööd tiivustavad ja me vahekorra jälle normaalseks muudavad."

Su asjad peavad tõesti väga pahad olema, kui nüüd katsud oma elu sees hoida ühe vana kirjaniku honorari kulul! Kuid mis me sellest räägime – sündsusetunnet, inimlikkust ja moraali tuleb otsida hoopis kusagilt mujalt, kaugelt Sinust.

Olen suure kiiruga mõned read siia paberile tippinud täiesti teadlik olles, et neil pole mingit mõju Sinu juures. Kui küsimuses on mõni dollar, astud Sa kas või üle laiba. Noh, eks me siis vaata mõne aasta pärast, kui kaugele oled Sa jõudnud. Kirjastusega oled Sa igatahes varsti sees, sest ma ei kujutle olukorda, kuidas kirjastaja saab elada, kui peab autoritega kohtutes käima ja on kirjanikud kõik eemale peletanud. Ja oma lehe ning “Kodukolde” alla matad Sa kõik oma säästud.

Hea küll, anna andeks mu siirad väljendused, ega neil pole mõtet – on samuti sihitult paberile paisatud. Mul on kahju, et oled enese ümber kogunud inimesi, kes Sind mitte õigemale teele ei juhi, vaid aitavad Sul sõimu ja laimuga tammuda üsna porist teed mööda. Neid minu sõnu tuletad ehk meeles siis, kui kord istud tühja küna juures.

Noh nõnda ja tervisi vana moodi edasi!

A. Gailit

Ormesta, Örebro. Sweden

12. IV 1955

Armas A. Laur,

pean Sind südamest tänama 50 dollari eest, mida Sa nii ootamatult mu tütrele läkitasid. Eestlaste keskel leiad nii haruldaset vähe inimesi, kes suurtsuguse žestiga tahavad sind äkki üllatada, et oled lausa kohmetanud, kui see juhtub. Sa oledki mulle sellepolest ikka meeldinud, et oma rangelt ärimehelikkuse juures võid järsku näidata hoopis vastupidiseid iseloomu jooni. Kas oli see “Orto” alguses mulle kirjutusmasina saatmisega, hummerite³⁹ korviga mu sünnipäevale sõiduga või koduste vastuvõttudega, ikka avaldus Su härrasmehelik pale. Ole siis siiralt tänatud.

Kahjuks jäid mu viimasele kirjale vastuse võlgu. Seal oli lõik, millest ma midagi aru ei saanud ja olin huvitatud, millest Sa rääkisid. Kuid arvatavasti leidsid, et see polnudki nii väga tähtis, et lähemaid seletusi anda.

Mu elu käib ikka vana rada mööda – Ormestas. Keskpäeval on küll juba pisut päikest, kuid ööd ikka veel ligi 20 kraadi alla nulli. Kuid siiski saab valgemate ilmadega juba lauas istuda ja tugevasti töötada. Tahan nii mõnegi raamatu nüüd trükivalmis seadida.

Südamlikult tervitades,

A. Gailit

Ormesta, Örebro 6. Sweden

30. I 1957

Armas A. Laur,

südamlik tänu tervituste eest, mida Sa mu sünnipäevaks läkitasid. Oli hea meel, et pole unustanud ja parajal ajal mind meeles pidasid. Oma viimases kirjas (oo, sellest on palju aega tagasi!) lubasid

³⁹ Homaar (rts. k.).

küll sügisel Rootsi sõita, kui aga nüüd tuli Su tervitus äkki Kuubast, siis ma mõistan, et see reis ühiselt prouaga oli Sul muidugi hoopis huviküllasem ja ilusam kui siia tuulte ja väga muutlikekude ilmade kätte end usaldada.

Oleme Elviga elanud vaikselt endises kohas. Aili käib Stockholmis ülikoolis, on tuba ühes pensioniga ühe rootsi professori, akadeemiku perekonnas. Nii on tal võimalus liikuda rootslastest haritlaste keskel. Kuna ka hind on suhteliselt odav (180 krooni kuus), siis pole mul nurisemiseks põhjust, kuigi muidugi ka see kulu minu sissetulekute juures toob enesepiiramisi. Kuid lätlased on mind väga palju tõlkinud (kõik mu teosed), siis on sealt lisa tilkunud. Kuidagi ikka oleme läbi saanud ja eks vanaduski on juba lähedal ja suuri olenguid ja pidusid ei ihkagi enam. Margot Sätterqvist⁴⁰ saab 7. veebruaril 50-aastaseks, tuli kutse sel puhul sinna sõita, Elvi muidugi läheb, kuid ise otsustasin koju jääda. Vana tutvuse pärast võiksid Sinagi talle telegrammi saata, kindlasti oleks ta väga rõõmus. On ikka veel elu ja liikumist täis ja ma kardan, kui sinna lähen, võib pidu mu tervist kahjustada – süda ei kannata enam suuremaid olenguid. (Margoti aadress: Vretstorp, Körtinge – kui oled unustanud.)

Jah, nõnda.

Olin eelmisel nädalal Lundis. On huvitav, et just suured, kallid raamatud on väga minevad. Arvan, kui annaks “Nipernaadi” parandatud trüki Haameri rohkete illustratsioonidega välja, suurelt ja kallilt nagu Su “Kalevipoeg”,⁴¹ sel oleks minekut. Seda nõutakse ikka veel ja maksetakse suurt hinda. Kas Sa hakkaksid õnge otsa, kui ma selle sööda Sinu poole viskaks enne kui oma meestega räägiksin?

Tervitades Teid kõiki seal,

A. Gailit

Ormesta, Örebro 6. Sweden

5. IV 1957

Armas A. Laur,

oli tõsine heameel lugeda Su viimast kirja – Su pikast ja huvitavast reisist kaugel lõunas. Eks selline teekond annab rohkem kui sada head raamatut ja viib tunnetusele, et just oma kodu, inimesed ja kultuur on siiski südamelähedamad ja ei seisa mitte nii halvustavalt madalal, nagu sellest enne oli kujutus. Vähemalt minuga on see nii olnud. On muidugi väga kahju, et ka mina ei pääse pikemale reisile – mu produktsioon oleks olnud kindlasti palju suurem!

Jah, nüüd õiendan pisut mõnd asja. Too jutt “Nipernaadi” uuest väljaandest oli muidugi nii nalja pärast mu eelmise kirja pistetud. Sest kuigi selline väljaanne oleks mõeldav ja äriliselt võimalik, on ometi selge, et me ei saaks kunagi kokku leppida ei honorari suuruses ega muis küsimusis. Ka teises asjas on Sul väär kujutus nagu elaksin Kooperatiivi tulude jaotamisest. Ei, Kooperatiiv on aktsiaselts, rangelt kontrollitav nagu Rootsi ametivõimude poolt, nii ka revisjoni komisjoni ja iga aktsionääri poolt. Meil polegi tähtis suur puhaskasu, küll aga autoritele korraliku honorari maksmine, et nad oma töö eest saaks väärikat tasu. Sest meie pagulus venib pikaks, meil peab tekkima noor järelekasv ja kui iga kingsepp, põllutöeline ja trükiladuja nõuab oma töö eest tasu, miks peaks vaimse töö tegija oma tööd tasuta tegema? Mis jaoks siis ka kirjanikel on üle maailma

⁴⁰ Võimalik, et tegemist on tekstiilkunstnik Margot Sätterqvistiga, kes elas Örebro kandis.

⁴¹ “Kalevipoeg” Eerik Haameri ja Hando Mugasto illustratsioonidega ilmus Orto väljaandena 1954.

oma ametiühingud ja normeeritud lepingud? Jah, kuid need küsimused on meie vahel juba vanad ja neist ei hakka me rääkima. Küll aga on hea kuulda Su kinnitust, et Sul pole enam Kooperatiivi vastu midagi. Jah, üks nüüd Kooperatiivgi on vaid üks lüli suures kirjastuste hulgas, sest neid tekkib üha juurde. "Vaba Eesti" (Rebane, Grünthal ja Ko) on publitseerimas kas või kogu iseseisvusaegset kirjandust – Tuglas, Tassa, Oks, Vallak, Vilde, Tammsaare, Kitzberg, Kibuvits jne. Ka tõlked tulevad veel EMP'ilt ja mujalt. Nii kaua kui seda tehakse eesti kultuuri huvides, on hea. Kahjuks aga kaasub ikka inetu kõrvaltegevus: kõigepealt antakse ikka pagulaskirjanikele pähe, et nende produktsioon on pahn! Ja et sellest "pahnast" lahti saada, pakutakse oma "paremat".

Nojah, väikesel söödamaal lähevad loomadki omavahel tignedaks.

Nii see elu siis käib.

Ilm kisub kevade poole, tuleb siis rõõmu tunda veel noist päevist, mis elada on antud.

Tervitan!

A. Gailit

Ormesta, Örebro 6. Sweden
19. VII 1957

Armas Andres Laur,

soovime Sulle ja Su armsatele omastele õnnelikku uut aastat nagu isiklikus elus, nii ka ärilistes ettevõtetes! Oli suureks ja rõõmsaks üllatuseks saada Sinult jõulutorti, eriti mu naispere oli vaimustuses. Jõuluõhtul paneme ta lauale ja tuletame meelde me ühiseid rõõmsaid koosviibimisi.

Meie kolmekesi pigistame Su kätt ja tervitame südamlikult!

A. Gailit

Ormesta, Örebro 6. Sweden
30. I 1958

Armas Andres Laur,

Sa oskad vahel vanu sõpru üllatada nii ootamatult, et võtab südame soojaks. Mulle on ikka meeldinud inimesed, kel on laia žesti. Ole siis südamlikult tänatud!

Kahjuks ei saanud ma ei 9. ega ka 11. jaanuaril lõbusamas tujus istuda ja pühitseda nagu oma, nii ka Sinu armsa proua sünnipäeva. Päris ootamatult haigestusin 4. jaanuaril ja viibisin üle kahe nädala voodis. Siis hakkasin pisut komberdama, kuid bronhiit, mida olin külmetuse tagajärjel saanud, oli rikkunud südame funktsioone, nii et praegugi ei tunne veel end kuigi hästi. Sellega on seletatav ka mu hilinevad vastus Sinu lahkele tervitusele, mida Sa loodetavasti andestad.

Mul on väga hea meel, et Su proua on sündinud samal kuupäeval kui minagi. See on kindlasti põhjuseks, miks Sul on võimata unustada ka oma vana kamraadi, kellega kõigi tülide ja arusaama-

tuste peale vaatamata on veedetud siiski nii mõnigi ilus päev paguluse algaastail, kui oli veel suuri lootusi ja kauneid unistusi. Oleme siin oma naisega nii mõnigi kord meenutanud teie sõite kas Ormestasse või Körting[s]bergi, samuti kui meie sõite Vadstenasse ja Göteborgi. Pole siis imestatav, et tahaksime nüüdki ligemalt teada Su praegusest elukäigust. Küllap Viia on nüüd juba suur preili – vaataksime meeleldi ta päevapilti.

Kas Sa aega saades ei läkitaks jälle kord mulle pikemat kirja?

Südamlikult tervitame Su armast prouat, minu kaassünnipäevalast, Viiat ja muidugi Sind ennast kõigepealt!

A. Gailit

Ormesta, Örebro 6. Sweden
22. XII 1958

Armas Andres Laur,

soovin Sulle ja Su armsale perele oma, Elvi ja Aili nimel häid pühi ja õnnerikast uut aastat! Et Su ettevõtted õitseks, kasuks ja tõuseks üha ilusamateks haareteks!

Pole ammu enam Sinust ja Su elust midagi kuulnud. Jätsid mu viimasegi kirja aasta eest vastamata, kuid ega tollest midagi: võib ju kujutella, et Sul on käed tööd täis ja rabelemist rohkesti.

Ise oleme siin Ormestas elanud ikka endiselt ilma tõusu ja ilma mõnata. Muidugi, vanemaks saab jäädud, tervis hakkab lonkama ja ka tuju eluks pole enam endine. Kuid eks see nõnda ole ikka inimestega, kes hakkavad 70[-le] lähenema.

Aili on veel ülikoolis Stockholmis ja nõnda elame Elviga kahekesi – ei märkagi, kuidas päevad jooksevad ja aasta saab jälle täis. Kui[d] kui ta täis saab, tulevad meelde endised ajad, võtad sule kätte ja läkitad vanadele sõpradele südamliku soovi:

head uut aastat!

August Gailit

Avalik kiri August Gailitile⁴²

Armas Gailit

Ma lugesin väga suure huviga seda intervjuud mille Sa Pekole andmata jätsid.⁴³ (See on samasugune jutt nagu minule isa kirjutas kooli ajal: “armas poeg, teatan et ei mina ega ema ei ole seda kirja kätte saanud milles sa järjekordselt raha küsisid...”)

⁴² Avalik kiri on kirjutatud 1959. aasta lõpus, kuid jäi ilmutamata.

⁴³ Viitab V. Pekomäe kirjutisele “Vestlus vanameistriga” (Eesti Päevaleht, 11. detsember 1959), kus refereeritakse vestlust A. Gailitiga: “[vanameister eitab] järjekordselt jutumärkidesse asetatud intervjuu vormi rahvuskultuuriliste küsimuste seisukohavõtu abinõuna. Kuid see ei tähenda, et ta keelduks mõttevahetusest samal teemal vaba keskustelu kujul.” Kirjutis vahendab lugejateni A. Gailiti muret eesti raamatu saatuse üle, räägitakse eesti pagulaskonna ja raamatu vahekorra ning eestlaste loova vaimu tulevikust.

Nagu Sa tead olen mina viimane viisteistkümmend aastat istunud Sinuga ühe ja sama puu otsas, sellest esimene seitse aastat istusime isegi sama oksa peal. Aga kui mina nägin, et seitsme aastase suure sõpruse järele Sina tasapisi puksvandi välja võtsid ja seda sama oksa saagima hakkasid millel me just istusime, siis nihutasin mina ennast teise oksa peale.

Mina hoiatasin Sind, aga Sa ei hoolinud sellest ja lasksid sael ikka edasi käia. Nüüd aga nähtavasti kuuled, et see oks on hakanud kurjaennustavalt naksuma, ja kaval mees ja tark inimene nagu Sa oled ajad süü kohe minu peale, sest oma andmata intervjuus Sa kirjutad:

Meie pagulasraamatu suhteliselt piiratud levikut on lämmanud halvasti valitud tõlkekirjanduse või heade teoste halvasti sooritatud tõlke umbrohi.

Kas Sina võiksid minule nimetada ühte rahvuskultuuri või ühe rahva ilukirjandust maailmas kus ei oleks tahetud end rikastada ja püütud ligipääseda teiste rahvaste loomingu? Missugust head teost oled Sina saanud lugeda originaal keeles ja leidnud, et see on halvasti tõlgitud? Kuidas saab üks halb või halvasti tõlgitud teos lämmanada briljantset omaloomingut? Kas vastupidine nähtus ei ole usutavam?

Kui Sa üldiselt hukkamõistad tõlgete avaldamise, siis Sa annad ka endale kabjahoobi, sest ka see firma mille päälk Sina oled, andis ju välja Goethe "Fausti"⁴⁴ – kas ka lämmanamaks omaloomingut? (Tõenäoliselt, sest "Faust" ei ole mitte kuulus Goethe libretto pärast, mis on üks paljudest saksa rahvaluules esinevatest variatsioonidest, vaid Gunoo muusika pärast.)

Ja edasi Sa ütled:

Samuti on asjatu ümber trükkida võõrsil neid kodumaal ilmunud ja tuntud raamatuid, mida saab osta rublade eest. Sellega pigistatakse vaid kinni meie uusloomingu hingeõhku.

Siin süüdistad jälle ennast ja mind ühekorraga, sest Sina annad ise välja Mälgu "Jutud lindudest",⁴⁵ mis teatavasti ammugi on kodumaal ilmunud ja kindlasti rublade vastu osta saab ja minule heidad lausa ette, et olen Sinu kodumaal ilmunud teostest kõik välja annud mis anda on kõlbanud peale "Ekke Moori" ja tõtt ütelda annaksin siiski sellegi veel välja ja ei jääks mitte ootama kuni seda rubladega saama hakkab. Sinu novelliga "Vastu hommikut" võiks vähe oodata, seda hakkab sealt kindlasti varsti saama. Päris muidu.

Õieti on küll minu soov see, et meie rubladega ühtegi tehingut ei teeks, ei ostaks ega müüks.

Mina ei kahtle selles, et Sinule selge ei oleks see põhjus, miks ohvitserid (kirjanikud) on jäämas üksinda rindele ja sõdurid hoiduvad kõrvale. Seda ei olnud raske ette näha siis kui Sina koos seitsme teise kirjanikuga startisite enda ärilise ettevõttega, põhimõttel, et: ise kirjutame, ise trükime ja ise müüme, aga unustasite ära tähtsa asja, et: i s e e i o s t a . Ostja on rahvas ja rahval on omad nõuded. Rahvas arvustab ja hindab. Aga missugustele nõuetele saab vastata üks raamat, mis on ilmunud autorite enda kirjastusel vastastiku abistamise põhimõttel? Märke "Autori kirjastus" on alati olnud kõige halvemaks reputatsiooniks ühe raamatu kaanel.

Isegi materjalistlikus ameerikas on trustid seadusega keelatud sellepärast, et kvaliteet pole garanteeritud, ja tervendav konkurents olematu, veel vähem on mõeldav trust vaimse loomingu produtsendina. Sest see tähendab ühepoolset pealesundi ja vaba ühiskond osutab sarnasele nähtusele spontaanselt vastupanu oma passiivsusega pakutava suhtes.

On ju selge, kui kirjanike kirjastus oleks üks loomulik nähtus, siis esineks see igas maas kus kirjanikke leidub. Aga ei ole. Mitte kusagil peale venemaa ei esine kirjanike kooperatiivi ja ka seal see pole kirjastus.

⁴⁴ W. Goethe "Faust" ilmus EKK kirjastusel 1950.

⁴⁵ A. Mälgu "Jutte lindudest" ilmus EKK kirjastusel 1959. Esmatrükk oli ilmunud Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse väljaandena 1934.

Küll aga on laialt levinenud lugejate kooperatiivid, neid leidub igas maas. Suurimal neist – Book-of-the-Month, ameerikas – on üle miljoni liikmega töötav organisatsioon. Ja maailma väikseim on vist meie “Orto”.

Armas Gailit, kas Sinule tõesti ei tundu see imelikuna ja võõrastavana, et seitse eesti kirjaniku (kelledest enamik pealegi alles paguluses “Orto” poolt kirjanikuks tehtut) leidsid ühel päeval, et meie emakeelse ilukirjanduse taseme tõstmiseks ja edasi viimiseks oli tarvis alustada võistlust kirjastamise ja mitte kirjutamise alal?

Kas me ei oleks omadega kaugemal ja paremas olukorras kui meie areng oleks kulgenud loomulikku rada?

Sõbralikkude tervitustega

Sinu

Andres Laur

Piret Noorhani

(1960)

Lõpetas Tartu ülikooli 1984 eesti keele ja kirjanduse erialal. Kaitses magistrikraadi 2002 TÜ-s (“Post-modernsed mängud: iroonia, paroodia, grotesk”). Alates 1991 töötab Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolises Arhiivis, 1997. aastast arhiivi juhatajana. Uurimisteemadeks on eesti kirjanduse ja kultuuri ajalugu, kirjandusteooria, väliseesti arhiivid, andmebaasid.